

KONKURENCIESCHOPNOSŤ SLOVENSKÝCH POĽNOHOSPODÁRSKYCH PRODUCENTOV

COMPETITIVENESS OF THE SLOVAK AGRICULTURAL PRODUCERS

Peter Bielik

Abstract

Agro-food sector of the Slovak economy is at the present time characterized by the transformation process with a goal to establish market economy and keep both market and food equilibrium of the country in the process of the integration to the world market structures. Market mechanism in the agro-food sector has, however, some specific features occurring in the level of macroeconomy and microeconomy as well. There is one actual topics connecting with the accession to the EU that is question of competitiveness of domestic agricultural producers. Agrarian and food market as well have some specific features expressing in high sensibility to influences of external environment and business motivation to compete on the market.

Abstrakt

Agropotravinársky sektor ekonomiky Slovenska prechádzal v uplynulých rokoch procesom transformácie, ktorého cieľom bolo nastolenie trhového hospodárstva a udržanie trhovej i potravinovej rovnováhy krajiny, pri otváraaní sa svetovému trhu. Fungovanie trhového mechanizmu v agropotravinárstve sa však oproti iným výrobným odvetviám vyznačuje niektorými osobitosťami, ktoré sa prejavujú v rovinách makroekonomickej a mikroekonomickej. Jednou z aktuálnych tém v súvislosti so vstupom SR do EÚ je otázka konkurencieschopnosti domácich poľnohospodárskych producentov. Agrárne a najmä potravinové trhy majú osobitné špecifiká, prejavujúce sa najmä vysokou citlivosťou na vplyvy vonkajšieho prostredia a podnikovou motiváciou k zapojeniu sa do súťaže.

Kľúčové slová:

reštrukturalizácia, konkurencieschopnosť, silné stránky, slabé stránky, ohrozenia, príležitosti, swot analýza.

Key words:

restructuralisation, competitiveness, strenghts, weaknesses, threats, oportunities, swot analysis

Úvod, ciele a metodika práce

Slovenská ekonomika je v súčasnosti otvorenou ekonomikou s malým vnútorným trhom. Rozsah trhu spôsobuje, že podnikateľské subjekty, nevynímajúc poľnohospodárske, sa vo svojej stratégii orientujú na získanie pozícií nielen na domácom, ale aj zahraničných trhoch, na ktorých budú môcť umiestniť väčšiu časť svojej produkcie. Domáci dopyt v niektorých komoditách často krát nedokáže absorbovať celú vyrobenú produkciu, pretože je

v zásade limitovaný potencionálnym počtom spotrebiteľov, ich kúpyschopnosťou, postavením podniku vo vzťahu ku konkurencií a kvalitou produkcie či služby, ktorú pre trh ponúka. Na druhej strane konkurenčný tlak zo strany zahraničných výrobcov podporovaný nástrojmi agrárnych politík, taktiež núti hľadať domácich výrobcov nové príležitosti. Výkonnosť slovenskej ekonomiky a najmä odvetvia poľnohospodárstva je citlivá na vývoj vonkajšieho prostredia, t.j. na globálne trendy vo svetovej ekonomike a vývoj v európskom ekonomickom priestore.

Ak konkurencieschopnosť podnikov chápeme ako súťaživosť medzi jednotlivými výrobcami na úrovni vnútroodvetvovej, medzinárodnej, cenovej a necenovej konkurencie, potom môžeme identifikovať základné dôvody, pre ktoré sa podniky usilujú byť konkurenčné. Jedná sa o motiváciu dosahovania zisku, rozšírenie obratu podniku, získavanie zdrojov znižovania nákladov a v znižovanie výrobného rizika.

Stupeň konkurencie, ktorý vládne medzi výrobcami determinujú mnohé faktory. Najvyšší stupeň konkurencie vzniká vtedy, ak prístup nových producentov na trh je voľný, je transparentný a nie je obmedzovaný vonkajšími motívmi.

Výsledky a diskuse

Proces transformácie poľnohospodárstva v SR poznačila extrémna rozdrobenosť vlastníctva pôdy. V roku 1997 existovalo 9,6 milióna parciel s priemernou veľkosťou 0,45 ha, ktorú vlastnilo okolo 12 až 15 vlastníkov (OECD, 1997). Kým v krajinách s trhovou ekonomikou sa tlakom ekonómie z rozsahu vlastníctvo pôdy konsolidovalo, v SR takýto proces neprebehol.

Atomizované vlastníctvo pôdy zabrzdiло prechod na súkromné hospodárenie na pôde. Dôvodom sú vysoké transakčné náklady. Tieto transakčné náklady sú technického charakteru (stratené a poškodené katastrálne mapy a pozemkové registre, zrušenie fyzických hraníc medzi parcelami v procese kolektivizácie) a právneho charakteru (dlhodobé neregistrovanie prevodov pôdy vo vlastníckom registri). Výsledkom bolo status quo v užívaní pôdy a zároveň znižovanie dlhodobých investícií v poľnohospodárstve. (Swinnen, J., 1976) Dodatočné ťažkosti s rozdelením družstevného kapitálu, nerozvinutie trhu s pôdou a nedokonalosti na kapitálových trhoch spojené s obmedzeným prístup ku kapitálu spôsobili nárast štartovacích nákladov prechodu na súkromné hospodárenie v poľnohospodárstve.

Reštrukturalizácia poľnohospodárskej veľkovýroby a následná transformácia vlastníckych vzťahov u týchto subjektov (poľnohospodárske družstvá, štátne majetky) v konečnom dôsledku viedla k nárastu celkovej produktivity a k rapídному nárastu produktivity práce v poľnohospodárstve. Uskutočňovalo sa to v dôsledku uplatňovania zdokonalených manažérskych metód, prísneho rozpočtovému obmedzeniu podnikov po transformácii a prepúšťaním nadbytočných pracovníkov. To sú aj hlavne dôvody, prečo samostatne hospodáriaci roľníci nie sú dominantnou formou podnikania v poľnohospodárskej prvovýrobe.

Aké sú parametre celkovej agrárnej konkurencieschopnosti Slovenského poľnohospodárstva?

V komparácii rozhodujúcich makroekonomických ukazovateľov má Slovenská republika nasledovné postavenie:

- % pracovníkov v poľnohospodárstve v NH : EU 4,5%, ČR 4,8%, SR 7,2%
- podiel poľnohospodárstva na tvorbe HDP: EU 1,8%, ČR 3,8%, SR 3,7%
- finálna produkcia na 1 poľnohosp. tis. EUR: 39,7, 11,8, 9,8.

Zdroj: Slovak, Czech Agriculture in Comparison with EU. VUEPP Bratislava, 2001.

Predpokladané zmeny makroekonomického prostredia po našom vstupe do EÚ vytvárajú možnosti ale aj hrozby pre konkurencieschopnosť poľnohospodárstva a vytvoria tlak na diferencovaný rozvoj podnikateľských subjektov. To, čo sa nepodarilo realizovať transformáciou poľnohospodárstva po roku 1989 vo vzťahu k rozvoju farmárčenia, možno spôsobí až náš vstup do EÚ v roku 2004. Ako v tejto súvislosti hodnotia opytovaní respondenti dopady vstupu Slovenska do EÚ na príklade poľnohospodárstva? Názorová hladina respondentov nie je v tejto zásadnej otázke jednotná.

Od vstupu viac ako 70% respondentov očakáva predovšetkým pozitívne efekty. Tie by mali byť spojené hlavne s príchodom zahraničného kapitálu, zahraničných investícií do nových technológií a s rastom produktivity práce, ktoré by mali znižovať potenciálne ohrozenia a riziká spojené s jednotným trhom a konkurenciou s ním súvisiacim. Aj systém subvencovania poľnohospodárskych producentov prostredníctvom priamych platieb a jeho postupné zblížovanie na úroveň výrobcov v EÚ je silným motívom domácich farmárov pre podporu vstupu do EÚ.

Vstup do EÚ je spojený s využívaním štyroch základných slobôd pohybu výrobkov, služieb, kapitálu a osôb, ktoré môžu byť súčasne ohrozením, pretože s nimi súvisí rast všetkých foriem nákladov a trhovej konkurencie pre domácich producentov. Medzi ohrozenia patrí kvotácia niektorých poľnohospodárskych produktov, vysoký (20,8%) podiel farmárov hospodáriacich na výmere do 2 hektárov, nízka priemerná veľkosť farmy 10,4 ha p.p. v SR, odliv vysokokvalifikovanej pracovnej sily za lepšími životnými a pracovnými podmienkami do súčasných členských krajín EÚ a pod.

V čom vidia konkurenčnú výhodu a nevýhodu respondenti v komparácii s EÚ? Sme vôbec konkurencieschopný smerom k podnikom v EÚ?

Medzi potenciálne silne stránky našich podnikov sa považuje ešte stále lacná pracovná sila a pritom jej vysoká odbornosť, diverzifikovaná poľnohospodárska výroba na väčších farmách, geografická poloha Slovenska a špecializácia poľnohospodárskej výroby. Tieto v praktickej rovine môžu predstavovať aj možné ohrozenia.

Tab.1 Vzdelanosť farmárov a ich odbornosť

vzdelanie	1	2	3	4	5	6	7	8	9	spolu
podiel(%)	1	19	22	5	14	22	13	4	0	100
počet SHR	4	79	90	22	57	89	55	15	1	412

1. bez vzdelania, 2. základné, 3. stredné bez maturity, 4. všeobecnovzdelávacia stredná škola, gymnázium, 5. stredná poľnohospodárska škola, 6. stredná odborná škola, nepoľnohospodársky orientovaná, 7. poľnohospodárska univerzita, 8. nepoľnohospodársky orientovaná univerzita, 9. postgraduálne štúdium

Vzdelanostná štruktúra farmárov poukazuje na stupeň dosiahnutého vzdelania a dosiahnutú odbornosť. Takmer 80% farmárov z výberovej vzorky respondentov má dosiahnuté stredné a vyššie vzdelanie, no až 30,5% z nich má nepoľnohospodárske vzdelanie, to znamená, že ich súčasnú odbornosť a schopnosť pracovať a riadiť farmu na 46% získali zo skúseností od svojich rodičov a vlastnou prácou popri rodičoch alebo zo získaných vlastných skúseností z práce na farme v minulosti. 13% farmárov má úplné univerzitné vzdelanie získané v odboroch agronóm, zootechnik, mechanizátor alebo ekonóm. Aj keď ich vzdelanie je prierezové a interdisciplinárne, bolo orientované na uplatnenie sa v podmienkach poľnohospodárskej veľkovýroby. Nízky je podiel farmárov, ktorí získavali odbornosť z práce na družstvách, resp. štátnych majetkoch. To znamená, že početná a silná skupina súčasných farmárov nepôsobila pred rokom 1989 v socialistickej poľnohospodárskej veľkovýrobe a ich motívom pre podnikanie bola reštitúcia pôdy, strata zamestnania v priemyselných podnikoch, resp. návrat k bývalým rodinným tradíciám.

Tab. 2 Získanie schopnosti riadiť farmu

Pôvod	1	2	3	4	5	6	7	spolu
podiel (%)	46	12	11	2	20	1	7	100
počet SHR	190	50	46	8	83	5	30	412

1. od rodičov, práca na domácom pozemku alebo farme, 2. z práce na družstve alebo štátnom majetku, 3. vyučil som sa v škole, 4. od iných farmárov, 5. z vlastných skúseností, 6. iné

Medzi slabé stránky fariem patrí nízka produktivita a využiteľnosť práce, efektívnosť poľnohospodárskej výroby, nízka ziskovosť a príjmová parita farmárov a vidieckych domácností, nevyhovujúca kapitálová štruktúra, nedostupnosť a nákladovosť kapitálu, slabá marketingová stratégia, nedostatočný výskum a vývoj, nedostatočná jazyková pripravenosť apod.

Približne 60% farmárov trávi celý pracovný čas pracou na farme. Zostávajúca časť pracuje na farme od 0 do 99% ich celkového času (tabuľka 3).

Tab.3 Podiel pracovného času stráveného na farme

Podiel pracovného času stráveného na farme	0%	1-30%	31-50%	51-99%	100%	N	spolu
podiel pracovného času stráveného na farme	0%	1-30%	31-50%	51-99%	100%	N	spolu
podiel na súbore	5	11	10	7	60	7	100
počet farmárov	19	46	41	30	247	29	412

Ekvivalentom prosperity je vo všeobecnosti úspech, v ekonomike podniku spájaný s výnosným hospodárením. Ako dôkaz spojenia prosperity s výsledkami farmy sa používa spojenie ekonomická prosperita meraná príjmom, ziskom a rentabilitou.

Nízka ziskovosť, resp. vysoká stratovosť veľkého podielu fariem sa stali jedným z rozhodujúcich negatívnych motívov v rozvoji farmárčenia. Ale aj vysoký priemerný vek a tzv. prestárlosť farmárov je limitujúcim faktorom stagnácie fariem.

Tab.4 Dôvody nezájmu o rast farmárčenia

kategórie	1	2	3	4	7	8	x	spolu
Podiel (%)	37	33	5	6	8	8	1	100
počet SHR	76	68	11	13	16	17	2	203

1. súkromné hospodárenie je neziskové, 2. sme príliš starí, 3. žiadny potomok zaujímajúci sa o prevzatie farmy, 4. možnosť zarobiť viac v iných oblastiach, 5. nepotrebujeme peniaze, 6. pôda sa nachádza na chránenom území, 7. iné dôvody, 8. bez dôvodu, x- nevie

Z tabuľky 5 vyplýva, že len 48% farmárov má svoje príjmy plynúce výlučne z práce na farme. Nízka príjmová parita, keď príjmy v poľnohospodárstve predstavujú približne 70% príjmov v národnej ekonomike nútia farmárov získavať alternatívne zdroje príjmov aj v iných nefarmových aktivitách. 22% farmárov má záujem aj o prácu v zahraničí (napr. mimosezónne práce v nepoľnohospodárskych odvetviach, nájomná práca na farmách EÚ a pod.).

Tab.5 Hlavné zamestnanie z hľadiska príjmov

Kategórie	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	N	spolu
Podiel (%)	48	3	3	1	3	2	3	3	5	2	2	24	100
Počet SHR	197	14	11	5	11	10	12	13	21	10	8	100	412

1. Samostatne hospodáriaci roľník, 2. poľnohospodárstvo/súkromný sektor - manažér/profesionál/odborník, 3. poľnohospodárstvo/súkromný sektor- zamestnanec/manuálne pracujúci robotník, 4. poľnohospodárstvo/štátny alebo verejný sektor- manažér/ profesionál/ odborník, 5. poľnohospodárstvo/štátny alebo verejný sektor- zamestnanec/manuálne pracujúci robotník, 6. vlastná spoločnosť nepoľnohospodársky orientovaná alebo živnostník, 7. nepoľnohospodársky orientovaný súkromný sektor - manažér/profesionál/odborník, 8. nepoľnohospodársky orientovaný súkromný sektor - zamestnanec/manuálne pracujúci robotník, 9. nepoľnohospodársky orientovaný štátny a verejný sektor- manažér/profesionál/odborník, 10. nepoľnohospodársky orientovaný štátny a verejný sektor - zamestnanec/manuálne pracujúci robotník, 11. iná platená práca, 12. iná (neplatená, brigáda, študent, nezamestnaný, dôchodca, atď.), N – nemožno uviesť

Približne 50% zo skúmaných domácností súkromne hospodáriacich roľníkov hodnotí úroveň svojich príjmov ako postačujúcu len na pokrytie tých najzákladnejších potrieb. 7% uvádza, že ich súčasné príjmy sú pod touto úrovňou, a teda nepostačujú ani na pokrytie základných potrieb. Zvyšok súboru hodnotí svoje príjmy ako postačujúce na slušnú životnú úroveň (37%) a malá časť uvádza výšku príjmu za tak vysokú, že si môžu dovoliť všetko čo potrebujú bez obmedzovania sa (4%). Tieto údaje obsahuje tabuľka 6.

Tab.6 Hodnotenie súčasného príjmu domácnosti

kategórie	1	2	3	4	N	spolu
podiel (%)	7	50	37	4	2	100
počet SHR	28	206	152	16	10	412

1.nepostačujúci na pokrytie základných potrieb, 2. postačujúci na pokrytie len tých najzákladnejších životných potrieb, 3. postačujúci na slušnú životnú úroveň, ale nemôžeme si dovoliť kúpiť drahšie veci, 4. môžeme si dovoliť všetko čo potrebujeme bez obmedzovania sa

Tabuľka 7 zobrazuje celkové mesačné výdavky domácnosti. Väčšina domácností má tieto výdavky v rozmedzí 5 000 – 20 000 Sk/mesiac. (Podobnejšie vid' tabuľku 7)

Tab.7 Celkové finančné výdavky domácnosti mesačne

skupiny podľa veľkosti výdavkov	do 5000Sk	5001-10000 Sk	10001-15000 Sk	15001-20000 Sk	20001-25000 Sk	25001-30000 Sk	30001- a viac Sk	nevie uviesť	spolu
celkové mesačné výdavky (podiel)	10	20	23	15	4	2	1	24	100
výdavky na stravu, nápoje a cigarety (podiel)	22	45	7	0	0	0	0	25	100
celkové mesačné výdavky (počet)	41	84	96	63	16	7	5	100	412
výdavky na stravu, nápoje a cigarety (počet)	92	186	28	1	0	0	1	104	412

Pri porovnávaní ekonomickej situácie domácnosti v roku 1999, hodnotí približne polovica respondentov (51%) svoju situáciu ako horšiu oproti roku 1995, 5% si myslí, že ich situácia je oveľa horšia. V porovnaní s rokom 1989, 42% vidieckych domácností uvádza, že ich finančná situácia je horšia v roku 1999 (tabuľka 7).

Tab.8 Alternatívy zvyšovania príjmov

Kategórie	podiel (%)	počet SHR
1	26	106
2	15	63
3	4	15
4	6	25
6	4	18
7	1	4
8	22	89
9	5	22
10	3	12
X	7	29
N	7	29
Spolu	100	412

1. produkcia na vlastnej farme (RV), 2. produkcia na vlastnej farme (ŽV), 3. výroba vo vlastnej nefarmárskej spoločnosti, 4.zamestnaný vo verejnom sektore, 5.zamestnaný v poľnohospod. podniku, 6. zamestnaný v súkromnom sektore, 7.zamestnaný v inej časti krajiny, 8. zamestnaný v zahraničí, 9. založiť nepoľnoh. firmu, 10. iné, x – nevie, N- nemožno uviesť

Záver

Príležitostí so vstupu do EÚ súvisia s využívaním slobody pohybu v rámci EÚ, prepojením s nadnárodným kapitálom a v čerpaní prostriedkov vo forme priamych platieb a z podporných a štrukturálnych fondov EÚ smerujúcich do rozvoja poľnohospodárskej výroby, ochrany životného prostredia a vidieka. Tieto príležitosti sú však reálne iba pre tých farmárov, ktorí o ich existencii vedia a sú pripravení ich využívať. Vážnou brzdou v rozvoji súkromných fariem nie je len nedostatok vlastných zdrojov v rukách farmárov, ale aj súčasná cenová politika a cenová disharmónia v neprospech farmára a nižšia miera subvencovania poľnohospodárskych aktivít v komparácii s výrobcami EÚ. Problémom je aj prístup k cudzím zdrojom, tak z hľadiska nákladovosti týchto zdrojov, ako aj požadovaný spôsob ručenia ich návratnosti osobným majetkom.

Tab.9 Problémy obmedzujúce zvýšenie poľnohospodárskych výrobných aktivít

Kategórie	1	2	3	4	5	6	7	8	9	11	13	15	16	17	x	spolu
Podiel (%)	8	10	20	3	0	3	25	4	12	0	1	1	1	6	3	100
Počet SHR	17	22	44	7	1	7	54	9	26	1	3	3	3	13	6	216

1. možnosť získať viac pôdy, 2. možnosť získať pôžičky, úvery, 3. nedostatok vlastných zdrojov, 4.možnosť predať produkty, 5. možnosť prenájmu pracovníkov, 6. nedostatok rodinných pracovníkov, 7. ceny produktov sú nízke, 8. oneskorené platby od nákupcov, 9. vysoké ceny vstupov, 10.možnosť nájsť dodávateľa vstupov, 11.možnosť vybrať pôdy z poľnoh. podniku, 12. pôda je v chránenej oblasti, 13. problémy so štátnym prostredím, 14. ťažkosti pri jednaní s firmou, 15. poľnohospodárstvo je menej výnosné ako iné aktivity, 16. iné obmedzenia, 17. žiadne obmedzenia, x - nevie

Tab.10 Hlavné zdroje krytia investícií

Kategórie	1	2	5	9	10	spolu
Podiel (%)	90	1	5	1	1	100
počet SHR	66	1	4	1	1	73

1. vlastné zdroje, 2. pôžičky od príbuzných, 5. pôžička od peňažných inštitúcií, 9. štátne subvencie, 10. leasing

Farmári sa musia podrobne zoznámiť s pravidlami konkurenčnej súťaže na európskych trhoch, naučiť sa realisticky hodnotiť svoju pozíciu na týchto trhoch, byť schopní identifikovať signály o budúcom vývoji daného trhu a využívať vysokú odbornosť k získaniu konkurenčnej výhody pred svojimi konkurentmi. Informácie poskytované EÚ, informačné a komunikačné technológie, štrukturálnych fondov, zvládnutie mechanizmu uchádzania sa o dotačné prostriedky a prostriedky zo zdrojov SAPARD.

Literatúra:

Bielik, P. (1998) "Comparison of the agricultural enterprises efficiency between Slovakia and the EU", *Agricultural Economics*, 44 (10):449-452.

Bielik, P., Pokrivčák, J., Jančíková, V., Beňo, M. (2002) Natural, production and economics conditions of restructuring individual farm and enterprises in Slovak Republic. *Agricultural Economics*, (5):

Jančíková, V. Gurčík, L. (2002)

OECD (1997) *Prehľad poľnohospodárskych politík: Slovenská republika*.

Swinnen, J.F. (1996), Endogenous Price and Trade Policy Developments in Central European Agriculture, *European Review of Agricultural Economics*, 23, 133-160.

Pokrivčák, J., Bielik, P. (2001). Selected problems of restructuring and transforming of agriculture. *Agricultural Economics*, 47 (8):356-360.

Adresa:

prof. Ing. Peter Bielik, PhD

Fakulta ekonomiky a manažmentu, Slovenská poľnohospodárska univerzita, Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovenská republika.

e-mail: Peter.Bielik@fem.uniag.sk